

JŪRATĖ PAJĖDIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: senosios ir dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, semantika ir pragmatika, Lietuvos kultūros ir bažnytinių tekstų istorija.

DOI

KRETINGOS TARMĖS ŽODYNE (2011) *ATSISKLEIDŽIANTYS* *ŽEMAITIŠKO EMOCINIO* *LAUKO KONTŪRAI*

Outline of the Samogitian Emotional Field as
Reflected by *Kretinga Dialect Dictionary* (2011)

ANOTACIJA

Straipsniu tęsiamas kasdieniškame kalbėjime ryškiausiai pastebimų žemaitiškos tapatybės atspindžių tyrimas. Remiantis Juozo Aleksandravičiaus *Kretingos tarmės žodynu* (2011) kaip šaltiniu, puikiai perteikiančiu šiaurės žemaičių kretingiškių tarpe kalbančių žmonių mentaliteto raišką, šiuo tyrimu siekiama atskleisti žemaičių etnine priklausomybe determinuotų psichinių reiškinių savitumą (plg. Bliumas 1997) sąsajas su žemaitiško kalbėjimo(si) kasdienybėje modeliais. Kasdienybės diskurso atkarpų tyrimas leidžia pamatyti žemaičiams būdingo emocinio elgesio raiškos modelius ir suvokti, kaip tam tikro kalbinio elgesio ypatybės gali paveikti ir formuoti kalbančiųjų emocinį elgesį.

ESMINIAI ŽODŽIAI: žemaičiai, tapatybė, autentiškumas, dialogiškumas, emocijos.

ANNOTATION

The article continues the study on the reflections of the Samogitian identity, which are most prominent in daily communication. Referring to *Kretinga Dialect Dictionary* (2011) by Juozas Aleksandravičius, which provides an excellent presentation of the expression of mentality of the speakers of the Northern Samogitian Dialect of Kretinga, the present study seeks to reveal the connections between the peculiar characteristics of ethnically determined psychic phenomena of Samogitians (cf. Bliumas 1997) and the models of Samogitian

daily speaking/communication. The research on the passages from daily discourse enables us to see the models of expression of the emotional conduct inherent in Samogitians and realise how the peculiarities of a certain linguistic conduct may affect and shape the emotional conduct of speakers.

KEYWORDS: Samogitians, identity, authenticity, dialogicity, emotions.

1. ĮVADAS

Straipsniu tęsiamas kasdieniškame kalbėjime ryškiausiai pastebimų žemaitiškos tapatybės atspindžių tyrimas. Juozo Aleksandravičiaus *Kretingos tarmės žodynas*¹ (toliau – KTŽ), fiksuojantis šiaurės žemaičių kretingiškių tarme² kalbančiųjų mentaliteto realizacijas kasdienybės situacijose, leidžia pamatyti su etniškumu sietinų psichinių reiškinių savitumų (Bliumas 1997: 40, 48–49) ir žemaitiško kalbėjimo modelių ryšius. Metodinės nuostatos išsamiau aprašytos ankstesniame panašaus pobūdžio reiškinių sąsajas nagrinėjusiame tyrime (žr. Pajėdienė 2018), bet čia svarbu dar kartą paminėti KTŽ užfiksuotos kalbinės medžiagos autentišką dialogiškumą (p. 68–69). Būtent dėl šio išskirtinumo KTŽ iliustracijų visuma, kaip žemaitiško kalbėjimo specifiškumą atskleidžiančių teksto atkarpų sąvadas, yra pajėgi perteikti KALBANČIOJO³, atstovaujančio daugybės nuasmenintų individų patirtims ir pateiktims, paveikslą. Rūšiuojant vienokių ar kitokių kasdienybės situacijų išprovokuotus pasakymų modelius išryškėja tam tikro emocinio elgesio savybės, būdingos žemaitiškos kilmės asmenims vien todėl, kad jie mąsto ir kalba žemaitiškai, t. y. tam tikru būdu. KTŽ medžiagos atranką nulėmė semantikos, o kartais ir struktūros, savitumu išsiskiriantys ir (ar) dažniau pasikartojantys tam tikro struktūrinio tipo frazių modeliai, kurie buvo grupuojami pasitelkus minėtame etnopsichologiniame tyrime (Bliumas 1997) išryškėjusius su žemaitiškumu susijusius psichinės veiklos bruožus.

Pirmojoje straipsnio dalyje pristatomas nurodytame etnopsichologiniame tyrime išryškėjusių žemaičiams būdingų psichinių reiškinių savitumas, o antrojoje dalyje dėmesys telkiamas į tam tikrus emocinės elgsenos modelius, atskleidžiančius ir su etniškumu susijusius pasakymus.

¹ Juozas Aleksandravičius medžiagą šiam žodynui rinko ir kartoteką sudarinėjo nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio vidurio iki 2004 metų (plg.: Mikulėnienė 2011: XII; Vaišnienė 2011: XX).

² Tikrasis žemaičių kretingiškių tarmės plotas didesnis nei teritorija, kurios reprezentantų kalbėjimu remiamasi KTŽ (plg.: Aleksandravičius 2011: 5; Lubienė, Pakalniškienė 2015: 76).

³ *Kalbančiojo* ir *kalbėtojo* sąvokos straipsnyje vartojamos kaip sinonimai. Vyriškoji giminė pasirinkta kaip apibendrinamoji, galinti atstovauti abiejų lyčių kalbantiesiems, kai iš atkarpos nėra akivaizdi adresanto lytis.

Straipsnyje žemaitiško kalbėjimo iliustracijų atkarpos pateikiamos stengiantis kuo tiksliau pakartoti KTŽ taikomą fonetinę transkripciją⁴ (apie ją daugiau žr.: Aleksandravičius 2011: 17–18; Vaišnienė 2011: XXIII–XXIX).

2. SU ŽEMAITIŠKUMU SUSIJUSIŲ PSICHINIŲ REIŠKINIŲ SAVITUMAI

Prieš porą dešimtmečių atlikto aukštaičių ir žemaičių etnine priklausomybe determinuotų psichinių reiškinių savitumų tyrimo (žr. Bliumas 1997) išvados buvo užfiksuotos kaip išeities taškas išsamiems, ilgalaikiams etninės psichologijos tyrinėjimams (p. 49). Siekiant nustatyti, kuriuos etninei grupei būdingesnius psichinės veiklos ir emocinio elgesio raiškos bruožus galima sieti su gimtosios kalbos poveikiu, pastarąją vertinant ne vien kaip emocinio elgesio modelių atskleidimo būdą, bet ir kaip pasirinktajai etninei grupei būdingesnių psichinių reiškinių atsiradimo priežastį ir paskatą susidaryti tam tikro elgesio modelius, paranku remtis šio tyrimo metu išryškėjusiais žemaičių ir aukštaičių etniškumu pagrįstais psichinės veiklos bruožais kaip atskaitos koordinatėmis.

Atskaitos tašku pasirinktas etnopsichologinis tyrimas buvo pagrįstas dvinariu subetniniu – aukštaičių ir žemaičių – skirstymu⁵. Tiriamųjų etniškumas buvo susietas su trimis faktoriais: nuolatinio asmens gyvenimu subetninei grupei priskiriamoje teritorijoje, subjektyviu savęs priskyrimu žemaičiams arba aukštaičiams ir patarme. Tyrime dalyvavo 120 asmenų: 60 žemaičių grupės tiriamųjų buvo gimę Sedos miestelyje (Mažeikių r.), pagal patarmę – šiaurės žemaičiai; 60 aukštaičių grupės tiriamųjų buvo Balninkų miestelio (Molėtų r.) gyventojai, pagal patarmę – rytų aukštaičiai. Abiejų grupių sudėtis pagal lytį, amžių ir išsimokslinimą buvo labai panaši. Bendras tiriamųjų amžiaus vidurkis abiejuose grupėse buvo maždaug 71 metai (plg. Bliumas 1997: 28–29). Šio etnopsichologinio tyrimo metu sėslūs tiriamieji aukštaičiai ir žemaičiai buvo apklausti

⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad tikriniai žodžiai iliustracijose rašomi mažąja raide ir žymimi žvaigždute (apie KTŽ transkripcijos taisymsus žr. Vaišnienė 2011: XXIII).

⁵ Dvinario (žemaičiai / aukštaičiai) lietuvių kalbos užimamo ploto skirstymo pasirinkimo tyrime argumentus žr. Bliumas 1997: 28. Naujausi tyrimai (žr. Aliūkaitė et. al. 2017) rodo, kad subjektyviai konceptualizuojant tarmes tokia dvinarė tarmių klasifikacija yra viena iš dominuojančių (plg. Pakalniškienė 2018: 261).

pasitelkiant Hermanno Rorschacho rašalo dėmių metodiką⁶ (bei jos interpreta-
vimui skirtą Johno Exnerio sistemą⁷) ir Makso Lüscherio spalvų testą⁸. Susi-
steminius ir apibendrinus tyrimo duomenis (p. 37–40) išryškėjo skirtingas tiria-
miesiems būdingos psichinės elgsenos bruožų raiškos intensyvumas. Tai leido
skirtingą dviejų grupių tiriamųjų pažinimo procesų, emocijų išgyvenimų ir
asmenybės ypatybių bei santykių su daiktine bei socialine aplinka pobūdį su-
sieti su jų etniškumu (plg. Bliumas 40, 48–49). Iš emocijų išgyvenimų raiškos
skirtumų paminėtina, kad žemaičių imties tiriamųjų nerimo išgyvenimai labiau
siejosi su šios grupės tiriamiesiems labiau nei aukštaičiams būdingu intravertiš-
kumu. Su asmenybės intraversijos–ekstratensijos linkmėmis buvo susieti ir kai
kurie kiti tiriamųjų asmenybės ypatybių skirtumai: „[A]ukštaičiams labiau
priskirtina ekstratensinė, žemaičiams – intraversinė asmenybės linkmė. [...] Že-
maičiai buvo santūresni, labiau nepriklausomi, uždaresni, pasyvesni ir jautresni.
Šios grupės tiriamieji reikėsi kaip didesni optimistai, jiems buvo būdingas sti-
presnis Ego“ (p. 49). Rezultatai parodė ir didesnius žemaičių empatijos gebė-
jimus (p. 42, 49). Nurodytas tyrimas atskleidė intensyvesnę ir sėkmingesnę
žemaičių grupės tiriamųjų intelektualinę veiklą – „jie sėkmingiau naudojo pa-
tyrimo abstrahavimo ir integravimo gebėjimus. Senyvo amžiaus žemaičių mąs-
tymas buvo daugiau teorinio pobūdžio. Vaizduotės procesus tiriamieji žemaičiai
taip pat naudojo aktyviau“ (p. 48–49). Sąveikoje su daiktine ir sociali-
ne aplinka žemaičiams „buvo būdingi platesni gyvenimo užmojai, savo elgesį
jie linkę planuoti iš anksto. Šių tiriamųjų santykiai su socialine aplinka nebu-
vo dažni ir įvairūs, o bendravimo įgūdžiai itin išlavinti“ (p. 49); žemaičiai la-
biau domėjosi kitais žmonėmis, socialiniai kontaktai jiems atrodė svarbesni, bet
žemaičių grupės tiriamieji išsiskyrė intravertiškiems žmonėms būdingu ryškiu
kritiškumu socialinės aplinkos atžvilgiu (p. 42, 49).

Tokie atlikto tyrimo rezultatai subjektyviu požiūriu žemaičiams gali pasiro-
dyti esantys priimtini arba nepriimtini (priklauso nuo asmenybės tipo), būtent
todėl jie gali būti ypač naudingi siekiant objektyviau įvertinti žemaitiškų tekstų

⁶ Šveicarų psichologo Hermanno Rorschacho rašalo dėmių metodika (*The Rorschach Inkblot Me-
thod*) pirmą kartą aprašyta 1921 m. knygoje *Psychodiagnostik* (žr. Rorschach 1951), bet ypač di-
delio populiarumo sulaukė XX amžiaus viduryje. Daugiau žr.: Bliumas 1997: 29–31; Myers 2008:
739–740.

⁷ Apie J. Exnerio sistemą (*The Comprehensive System*) žr. Bliumas 1997: 31–32.

⁸ M. Lüscherio spalvų testo (*The Lüscher Color Test*) teorija, debiutavusi 1947 m., populiarumo su-
laukė kiek vėliau. Apie funkcinę psichologiją ir pagrindines spalvų reikšmes, spalvos ir pojūčio
gylis (*Depth of Feeling*) atitikmenis žr. Lüscher 1971: 27–30, 33–37. Šio testo patikimumą galima
įvertinti subjektyviai, pasitelkus internetinėse svetainėse pateiktas testo versijas (pvz., [https://ka-
home.eu/cgi-bin/lshr.pl?data=45123067](https://ka-home.eu/cgi-bin/lshr.pl?data=45123067); [https://onlinetestpad.com/en/test/987-the-luscher-
color-test-ir-pan](https://onlinetestpad.com/en/test/987-the-luscher-color-test-ir-pan)). Apie testą dar žr. Bliumas 1997: 32–35.

sąvadų teikiamą medžiagą. Empirinių duomenų integravimas į daugiasluoksne žinojimo lygmenų reprezentavimo visumą padeda juos teisingiau interpretuoti (plg. Coulson 2001: 33). Pasirinkus aptartame etnopsichologiniame tyrime išryškėjusias, su žemaitiškumu sietinas emocinės, intelektinės ir socialinės veiklos ypatybes kaip tam tikras KTŽ teikiamos žemaitiško kalbėjimo medžiagos atrankos ir analizės dominantes galima pamatyti žemaičiams būdingų psichinių išgyvenimų sąsajas su tam tikros semantikos (o kartais net ir struktūros) kalbėjimo modeliais. Šiame straipsnyje bus aptariama, kaip KTŽ kalbančiojo pasisakymuose atsiskleidžia žemaičiams būdingesnių psichikos reiškinių pirmosios grupės – emocinių išgyvenimų – realizacijos⁹, pristatant nurodytų emocinio elgesio reprezentavimo žemaitiškame kalbėjime atvejų semantinį savitumą, o esant dėsningiems pasikartojimams aptariant ir emocinės reprezentacijos funkciją atliekančių frazių struktūrinės ypatybes. Laikantis nuostatos, kad patirtis iš kartos į kartą perduodama remiantis išmokimu stebint bei perimamu (plg. Gage, Berliner 1994: 205tt), ir nustačius ryškiausiai emocijas perteikiančias kalbėjimo frazes galima tokius emocinio lauko raiškos kalboje modelius susieti su žemaitiškos tapatybės raiška. Tokių psichines veiklas dažniausiai perteikiančių kalbinių modelių raiškos analizė leidžia nustatyti savitesnio žemaitiško elgesio priežastis.

3. EMOCINĖS RAIŠKOS ATSPINDŽIAI KTŽ KALBANČIOJO PASISAKYMUOSE

Atsižvelgiant į tai, kad bet kuris lingvistinės reikšmės aspektas turi būti aiškinamas ir identifikuojamas remiantis asmenų gebėjimais (plg. Weigand 2010: 58), anksčiau aptarto etniškumu determinuotų psichinių reiškinių savitumų tyrimo metu išryškėję kai kurie žemaičiams būdingesni elgesio bruožai leidžia juos pasitelkti kaip dėmesio sutelkimo dominantes skaitant Juozo Aleksandravičiaus *Kretingos tarmės žodyną*. Šis šiaurės žemaičių kretingiškių autentiško kalbėjimo atkarpas gausiai ir įvairiais aspektais reprezentuojantis sąvadas yra labai parankus šaltinis norint susieti minėto etnopsichologinio tyrimo metu išryškėjusius žemaičių (kurie taip pat buvo šiaurės žemaičiai kretingiškiei) imties tiriamųjų grupei labiau būdingo elgesio bruožus su kasdienišku kalbėjimu ir nustatyti, kaip gimtoji kalba gali ne tik atspindėti, bet ir paveikti bei formuoti kalbančiojo mąstymo būdą, emocinius išgyvenimus ir asmenybės ypatybes.

⁹ Kaip žemaičių intelektinė veikla ir vertybių sistema atsiskleidžia KTŽ kalbančiojo pasisakymuose, dėl šio žodyno teikiamos medžiagos gausumo bus aptarta kitose publikacijose.

KTŽ kalbančiojo emocinį lauką ir elgesį ryškiausiai reprezentuojančios (t. y. dažniausiai pasikartojančios ir (ar) savitesnės struktūros) kalbėjimo atkarpos bus aptariamoms pagal nurodytame tyrime išryškėjusias žemaitiškos grupės tiriamųjų asmenybės bruožų dimensijas, vertinant būdingiausių emocinės raiškos aspektų pasireiškimą kasdieniškame žemaičių kalbėjime.

3.1. Stiprus ego

KTŽ kalbantysis savojo ego stiprumą parodo neleisdamas pažeisti asmens tapatumo raiškai bei savigarbai svarbiausių – vardo, asmeninio lauko ir / ar gyvenamosios erdvės saugumo (ir deramo įvertinimo) – parametrų¹⁰. Stiprų ego turintis KTŽ kalbantysis kitam asmeniui neleidžia savęs įvardyti netinkamu būdu. Tokia nuostata gali būti apginama tiesiogiai – paliepiamu ar tyčiojimosi ir erzinimo išprovokuotu fiziniu atoveiksmiu arba preliminariai – klausimu arba pastaba perspėjant kitą asmenį apie nepriimtino įvardijimo būdo įveikimo galimybes. Šias nuostatas pažeidžiantis asmuo gali sulaukti draudimų, moralizuojančių klausimų, pagąsdinimo ar fizinio atoveiksmio (atkreiptinas dėmesys į 4 sakinį, parodantį, kad pasirinktoji asmens tapatumo parametrų / atributų apgynimo taktika buvo sėkminga, nes aptariamasis subjektas šaipėsi tik iki laiko ribos sakiniu nurodyto veiksmo atlikimo), plg.:

73) *tò_napràmanûok¹¹ mõnõs vësúokës várdãs // 227*

74) *võ_kãp ëšruodîtõ tãu / ka_tãvì prãmanuotõ // 227*

75) *jõukis / jõukis /er_ëšdìgs põukis // 326*

76) *õns mõnì vësãp prãmanuõjõ / pãkõl sõ_šaukštõ i_kãkta nagãva // 227*

KTŽ kalbantysis taip pat akylai saugo savo asmeninį lauką ir gina savo gyvenamosios erdvės tinkamumą, neretai pabrėždamas ir paties pašnekovo nurodymų trūkumų nepagrįstumą, plg.:

77) *narúšuo¹² mõnõs // 353*

78) *naplõrzavûok¹³ mõna trúobûos / tò_õ_túokûos nãtori // 310*

Stiprų ego parodo ir kalbančiojo prisipažinimai, atskleidžiantys tokius pomėgius ir elgsenos būdus, kurie tradicinėje kalbančiojo bendruomenėje nėra kotiruojami teigiamai, plg.: deramo standarto neatitinkančių kalbančiojo požiūrį į ankstyvą dienos pradžią, betikslį bastymąsi ar keliavimo faktiškumą

¹⁰ Apie KTŽ kalbančiojo pašnekovui pateikiamą savęs vaizdą dar žr. Pajėdienė 2018: 73–78.

¹¹ *prãmanioti* – ‘pravardžiuoti, vadinti kitaip’ KTŽ 227

¹² *rúšioti, ~ioja, ~ioja* (sl.) – ‘liesti’ KTŽ 353

¹³ *pliuřzavoti, ~oja, ~ojë* (hibr.) – ‘niekinti, peikti, koneveikti’ KTŽ 310

deklaruojančius teiginius (atkreiptinas dėmesys, kad juose neigiamos konotacijos tarinių parinktys derinamos su šiais veiksmažodžiais apibūdinamų veiksmų ar patyrimų intensyvumo laipsnio ar hiperbolizuotų parametrų parinktimis):

79) *tùoks ónkstĕi kĕlĕmũos mōn nà_pri_šĕrdĕi* // 154

80) *mōn dĕdlĕ tĭnk dĭglĕnĭetĕ*¹⁴ // 76

81) *aš_ė̀sò apsĕdãužĕs*¹⁵ *pò_vĕsa svĭeta* // 71

82) *aš_ė̀sò išmaurũuojĕs*¹⁶ *vĕsa svĭeta* // 230

Aišku, ryškiausiai KTŽ kalbančiojo ego stiprumas rodomas demonstruojant pasitikėjimą savimi ir didžiavimąsi savo pajėgumu. Tam dažniausiai pasirenkamos išskirtinai teigiamą savęs vertinimą ‘man tai yra lengva padaryti’ perteikiančios ir paryškinančios konstrukcijos, realizuojamos kontrastyvines galimybes turinčioje reikšmių amplitudėje nuo *kàs mōn (mũms) tàs ĭr / tĭer* ‘ką man tai reiškia’ iki *tàs mōn nĭeka nĭer* ‘tai man nieko nereiškia’. Pasitikėjimą paskatina ir sustiprina turimų įgūdžių bei patirties suvokimas (žr. 11 sakinį), kuris projektuojant naują veiklą dažnai įvardijamas atliktinio laiko konstrukcijų parinktimis (žr. 12 sakinį) bei pabrėžiant ankstesnės patirties buvimą ir jos pritaikymo būsimajai veiklai galimybes, plg.:

83) *tò kòpĕta mãlku par_dĕina sòriėšĕm*¹⁷ / *kas_tas_tĭer mũms* // 341

84) *aš_ė̀sò nà_tùokus sòkapũuojĕs / klĭbĕnũs*¹⁸ / *drũktãușus / vò_tũs / lĕngvã* // 168

85) *kàs_tàs mōn ĭr / tùoks grũuovòks tĭk nusĕspjãutĕ* // 117

86) *lig_pĕitu ĕ_sòkròmpũuòšò*¹⁹ *tò krũva / tàs mōn nĭeka nĭer* // 183

Kalbėtojo ego atskleidžiamas ir vertinant kitų asmenų elgesį ar veiklas; tas vertinimas gali būti pateikiamas dvejopai – rodant narcisistinį savo pranašumą arba stengiantis pabrėžti didesnius kitų gebėjimus, plg.:

87) *tùokũos dĕrbsĕnas*²⁰ *kãp ànĕi ka_dĕrb / aš_napripažĭstò* // 77

88) *pãvĭdesĭs jĕm ĭ_ketũs vėizònt / ka_tĕp grãžĕ mùok šũoktĕ* // 288

89) *vòjĕi tùokì muokĭesena kalbĭetĕ!* // 241

Kalbančiojo ego stiprumą parodo ir savojo išmanymo akcentavimas, ir nepritarimas pašnekovo nuomonei. Tam paprastai pasitelkiami žymėto modalumo

¹⁴ *dyglinĕti, ~ĕja, ~ĕjĕ* – ‘vaikštinėti, slankinėti, landinėti’ KTŽ 76

¹⁵ *apsidãužyti, apsidãužo, apsidãužĕ* – ‘išsibastyti’ KTŽ 71

¹⁶ *išmauriòti, ~iòja, ~iòjĕ* – ‘išvaikščioti (ppr. ko nors ieškant)’ KTŽ 230

¹⁷ *surĕžti, ~a, ~ė* – ‘supjauti, sukirsti’ KTŽ 341

¹⁸ *klĕbĭnis, ~ė* – 1. ‘glėbio storumo’ KTŽ 168

¹⁹ *sukram̃poti* – ‘negražiai, su iškartomis sukapoti’ KTŽ 183

²⁰ *dirbsena* – ‘dirbimas, dirbimo būdas’ KTŽ 77

predikatai, pavyzdžiui, imperatyvų su neiginiu pateiktys ar tariamąja nuosaka išreikštų, sąlyginių (nes neįvykdomų) ketinimų deklaravimas, plg.:

90) *napīzavûok*²¹ *mõņes / aš_pàts vèskû ženâu // 301*

91) *nasakîk / õns ĩ bjaurõs / tujâu kerštâu // 157*

92) *ka_mõna kûojes nâbûtõ prikâltas / díeĩtõ tâu ĩ_dontis // 74*

Kalbančiojo ego išryškina ir prisipažinimai apie emocijų ir savijautos pokyčius, patekus į kritines ar tam tikru išskirtinumu ar atmetimu pasižyminčias situacijas, plg.:

93) *tûoks pàjiemę ĩpikis / ka_pagátava bovâu dõutę anâm sõ_šâukštõ ĩ_kákta // 126*

94) *ni_skâudi najõtâu èš_tâ báimê // 127*

95) *ę_pakâušis pranęža èš_tâ báimê // 271*

96) *bõva sõję tik rínktenē / mõņes tẽn ę_narēkieję // 344*

3.2. Optimistinis požiūris

Optimistinį nusiteikimą atskleidžia KTŽ kalbančiojo pasisakymų atkarpos, pabrėžiančios momentinių akimirkų džiugesį ir pasitenkinimą paprastais kasdienės aplinkos teikiamais įspūdžiais, kuriais dalijamasi su pašnekovu, plg.:

97) *mõn vèskas çè mĩlõ // 238*

98) *pašesiedau õn_krièsla ę_siedõ kâp pũons // 185*

99) *kâp grâžē snëigs çëršk põ_kúojiems / ka_êtĩ // 65*

100) *kâp grâžē nârsta pĩles // 252*

101) *veiziek / kâp grâžē kátę mõrksa prisemêrkõsi // 245*

102) *veiziek / kâp grâžē sâu vèštas põrėnas*²² *põ_dârža // 327*

103) *kûoks grâžõs pàdârs ta_kanârka // 267*

KTŽ kalbančiojo optimistinį nusiteikimą rodo ir dažnas tiesioginio ar perkeltinio alkanumo įvairiems pojūčiams, tarp jų ir norui gražiai atrodyti, akcentavimas, plg.:

104) *mêštõ mêštõ kâp nõořõ válgĩtę // 240*

105) *pašėlõs*²³ *nõořõ válgĩtę // 285*

106) *võĩ kâp nõořõ grĩbĩņes! // 116*

107) *kâp nõořõ rûgořõsu vagõrklu / sâlstõ / sâlstõ*²⁴ *// 355*

²¹ *pyzavõti, ~õja, ~õjē* (hĩbr.) – ‘koneveikti, niekinti’ KTŽ 301

²² *purĩnti, ~ĩna, ~ĩno* – ‘purenti, kapstyti’ KTŽ 327

²³ *pašėlõs, ~usi* – ‘nepasakomas, didžiulis’ KTŽ 285

²⁴ *sâlti, ~sta, sâlo* – ‘labai norėti, geisti’ KTŽ 355

108) *lèmenàds mōn bōvęs pabûk / ę_męrdâms àš ànũo nuorięšo // 211*

109) *nusenėrdĩnšo grãži nęrtęni ę_pasęstrãjĩšo // 254*

KTŽ kalbančiojo ir jo artimos aplinkos (vartojamos įvardžių *aš* ir *mes* pasirinktys²⁵) optimizmą rodo ir tam tikrų su linksmybėmis susijusių veiklų intensyvumo ir svarbos deklaravimas, plg.:

110) *mûms pęningã ni_po_kâm / bĩ męs lĩnksmã gĩvėnâm // 256; 297*

111) *àš ont_tuo šúokėma bōvãu patrãkōsi* ('linkusi') // 58

Optimizmas pastebimas ir KTŽ kalbėtojo teiginiuose, išduodančiuose tikėjimą, kad įvykiai klostysis geresne linkme. Tokį požiūrį atskleidžia įvairūs, pavyzdžiui, techninių smulkmenų įsigijimo teikiamos naudos ar kai kurių kritinėse situacijose atliktų veiksmų, apibūdinimai, plg.:

112) *džãugiemûos / ka_ontęję celędrėnęs lėmpas / daug_švėisãu gĩvėntę // 60*

113) *kningas par_kãra bōvũom ožkãšę i_žėmę // 178*

Kalbančiojo optimizmas pašnekovui gali būti perduodamas pasirenkant dvejopą taktiką: pozityvią arba negatyvesnę. Pasirinkus pirmąją pašnekovas apibūdinamas kaip pajėgus įveikti susidariusią kliūtį ar nemalonią situaciją, o jo pasitikėjimas stiprinamas tiesioginiais nurodymais ir pabrėžinimais, skatinančiais pašnekovą pasikeisti, plg.:

114) *kũo_čė baukštęnĩs / joę_tãu nĩeks naatsėtęks // 41*

115) *kũo_tò nũrã kãp_nõris / bũk kãp_vęšę / lĩnksmōs // 259*

116) *našōsi²⁶ / prigōsi²⁷ / vō_ka_prigōsi / kãp skōstę skōsi // 121*

117) *ėk drōšę ę_praėsi // 79*

118) *mãuk²⁸ teišãu / nĩeka naveziėk // 230*

119) *nabũk apkãutes²⁹ // 159*

Pasirinkęs antrąją – „šalto dušo“ – taktiką kalbantysis siekia parodyti, kad pašnekovo pasyvumas, nusivylimas ar ūpo nebuvimas yra akivaizdūs, ir pasiteirauti, ar tokiam nusiteikimui esama rimtesnių priežasčių (o gal ir / arba taip perspėti apie galimus būsimus padarinius). Todėl pašnekovą stengiamasi „pažadinti“ tiesmukišku klausimu (žr. 48–51 sakinius) arba neigiant atsiradusios kliūties ar susidariusios situacijos rimtumą ir jų išskirtinumą (žr. 52–54 sakinius), arba tiesiog formuluojant imperatyvus, plg.:

120) *a_to_sėrgĩ / kãs ĩr / ka_tũoks papĩžęš³⁰ // 294*

²⁵ Apie KTŽ kalbėtojo strategijas ir jų reikšmes daugiau žr. Pajėdienė 2018.

²⁶ *siũsti, siũnta, siũto* – 'niršti įtūžus, labai pykti' KTŽ 362

²⁷ *prigũsti, prigũnda, prigũdo* – 'pripirsti' KTŽ 121

²⁸ *mãuti, ~na, mōvė* – 2. 'skubiai eiti, važiuoti' KTŽ 230

²⁹ *apkiaũsti* – 'apsileisti, nevykusiam, netikusiam pasidaryti' KTŽ 159

³⁰ *papėžti* – 'sumenkinti, pasilpti, pablykšti' KTŽ 294

- 121) *a_sėrgì / ka_tėp èsì sořòžes³¹? // 346*
122) *ben_apkautâ / ka_niėka nabnūori? // 159*
123) *a_vėls ę_apsiėda tavi ka_tėp apdrinkâ³² // 480*
124) *kàs_čė ir / par_tuoki gřuovoka napársūoksi // 117*
125) *diel_niėku nārėk křiūoktę // 72*
126) *nabūk kñauka / diel_kūožna šudniėki tik_zizi ę_zizi // 177*
127) *naęšėmėslīk niėku! // 240*

KTŽ kalbančiojo pasakymuose sunkumus linkstama vertinti kaip laikinas būsenas, kurios praeina, pvz.:

- 128) *tōukart vėsūs mōmīs gōira³³ bōva apiėmōsi // 119*

Su tik tam tikrą laiką trunkančiais gyvenimo apribojimais siejamas vaikų au-ginimas ir būsto statybos, plg.:

- 129) *ka_vākā prakòs³⁴ / ę_mōn būs gėrāu // 199*
130) *ka_vākā pāugs / ę_mēs bėški prakvāšėm³⁵ // 201*
131) *par_pūora trėta mėtu ę_bėngsēm tas_statības // 314*

Viltimi pagrįstas kalbančiojo optimizmas ryškus ir konkrečias situacijas api-būdinančiuose, ir apibendrintą tam tikrų nepalankių gyvenimo situacijų san-kaupos vertinimą pateikiančiuose pasakymuose, plg.:

- 132) *apsėmāžīns tūjāu žmūoñū / ęšlėps // 231*
133) *āš tōrò tuokę nuodījė³⁶ / ka_vėskas ęšės i_gėra // 259*

3.3. Didelis atkaklumas siekiant tikslo

KTŽ kalbančiojo atkaklumas matomas kaip asmens pastangos įveikti jam iškylančius psichinio ar fizinio lygmens sunkumus. Didesnių valios pastangų reikalaujantys veiksmai apibūdinami stengiantis išryškinti įdėtų pastangų ir pa-siekto rezultato santykį, todėl tam dažniausiai pasitelkiami sudėtiniai nuolaidos sakiniai su *ka ę* ‘kad ir’, o atkaklumu pasiektam rezultatui įvardyti ir įdėtų pa-stangų kiekiui pabrėžti pasitelkiami prieveiksmiai *vis tiek, mažne* ‘beveik’ arba pabrėžiamosios dalelytės funkciją atliekantis *ir* bei tarinių ar jų funkciją galinčių

³¹ *suriūžti, suriūžta, ~o* – ‘būti mieguistam, apsnūdusiam’ KTŽ 346

³² *apdrinkti, ~sta, ~o* – ‘pasidaryti neaktyviam, tingiam, aptingti’ KTŽ 81

³³ *gūira* – ‘suglebimas, bejėgiškumas’ KTŽ 119

³⁴ *prakūsti, prakuñta, prakūto* – ‘suaugti, tapti savarankiškiems (apie vaikus), sustiprėti’ KTŽ 199

³⁵ *prakvāšti, prakvāšta, prakvāšo* – 2. ‘praturtėti, prakusti’ KTŽ 201

³⁶ *nodiejā* (sl.) – ‘viltis’ KTŽ 259

atlikti ištiktukų pakartojimai, arba tinkamų ir netinkamų įtikinėjimo būdų nuorodos, plg.:

- 134) *ka_ę_klimboudâms*³⁷ / *vestėik atėjâu* // 171
 135) *mâžni nuspruogâu tū_mâiša bâtepmdamà* // 231–232
 136) *vestėik apsežanėjė / napadiėjė ni_gínuojėms*³⁸ // 107
 137) *kūkâva kūkâva ę_ikūkâva lėga* 193
 138) *pašlūmšt pašlūmšt ęr atšlumbâva* // 285
 139) *kôl*³⁹ *ę_kôl gâlva vâks / ka_vesčiu i_muokikla* // 194
 140) *rôgû pjâute vadėna ę_gerôujo / ę_prastôujo*⁴⁰ // 317

KTŽ kalbėtojas siekdamas savo tikslų pasirenka įvairias kalbėjimo ir elgesio strategijas. Viena iš dažniausiai KTŽ užfiksuotų yra kolektyviniam *mes* skirtas raginimas, atspindintis būtinybę susitelkti ūkio darbuose reikiamai užduočiai atlikti iki galo ir vienu ypu, su maksimaliu intensyvumu ir pastangomis, plg.:

- 141) *nôjâus pabėnkēm / ę_būs pabęngtà* // 262
 142) *bęn_bėnkēm tō_dėrva / būs atlėktuojė* // 215
 143) *vėino pradiemo*⁴¹ *vėskū pabėnkēm* // 316
 144) *pjâunâm / vîrâ / ka_pabęngtomēm* // 301
 145) *dâbâr vėšė dėrbkēm keik_gâlēm / vō_nedieleš dėina*⁴² *pasėĕlsiesēm* // 254

Valingo asmeninio elgesio parinktį linkstama sieti su būtinybe, o privalėjimo raiškai mėgstama pasirinkti deontinį veiksmožodį *turėti*, plg.:

- 146) *mėrtėnâ aš tōrō šėndėina bėngtę tū_dârba* // 240

KTŽ kalbančiojo atkaklumas pastebimas ne vien dirbant, bet ir siekiant ką nors gauti (dažniausiai tai susiję su kokiomis nors biurokratinėmis pinklėmis ir būtinybe gauti leidimą). Tokį požiūrį kalbantysis dažniausiai parodo savo pašnekovui skirtuose patarimuose (žr. 75–76 sakinius) arba dalydamasis asmenine patirtimi (žr. 77–79 sakinius), ketinimais, kurie gali būti išsakomi atvirai ir /ar pasirinkus neapibrėžtos referencijos įvardį *tu*⁴³ (žr. 80–81 sakinius), plg.:

- 147) *prašik gražôujo ę_dôus* // 114

³⁷ *klimbuoti*, ~*uoja*, ~*avo* – ‘sunkiai eiti, šlubuoti’ KTŽ 171

³⁸ *gýniojimas* – ‘neleidimas, draudimas, atkalbinėjimas’ KTŽ 107

³⁹ *kulti* (*iškulti*, *prikulti*) *gâlq* – ‘galvą sukti, kvaršinti’ KTŽ 194

⁴⁰ *prastôuju* – ‘piktai, piktuoju’ KTŽ 317

⁴¹ *tuō* (*vienu*) *prâdėmu* – ‘be perstojo’ KTŽ 316

⁴² Čia junginys *nedelės diena* – ‘sekmadienis’. Apie slavizmo *nedelės* reikšmes junginiuose žr. Babickienė 2005: 12.

⁴³ Apie neapibrėžtos reikšmės referenciją (plg. Haspelmath 2000: 11), kuri lietuvių kalbotyroje apibūdinama kaip *tu* vartojimas apibendrinta (plg. Valeckienė 1965: 668) ar neutralizuota *tu* reikšme (plg. Rosinas 1996: 26) ar kaip gramatinės metaforos atvejis (plg. Judžentis 2012: 114); apie neapibrėžtos referencijos *tu* žemaitiškame kalbėjime žr. Pajėdienė 2018: 86–87.

- 148) *papirāgīnk⁴⁴ tō ànōu / vō kētēp nagāusi nīeka // 299*
149) *pāprēka⁴⁵ dāvīem mātēninkōu ę gāvūom gerēsne žēme // 277*
150) *nulédēs⁴⁶ kēlēs nedīleļes apēt nuējāu pri_pērmenīnka // 210*
151) *vēsuoķū pīnklu⁴⁷ tōrījāu / pākōl atgavāu sáva pēnīngus // 298*
152) *jē nāsotēks / rēks paklēpēřōutē⁴⁸ // ka_paklēpēřōuji / ę_gāuni / vō_jē nē / nīeka // 170*

153) *dešimtēņ davē / ę_praēsi // 73*

KTŽ kalbančiojo atkaklumas matomas ir ginčo situacijose, kurios gali būti sprendžiamos nurodant, ką pašnekovas privalo daryti (žr. 82 sakinį), arba siekiant savąjį teisumą vienaip ar kitaip įrodyti (žr. 83–85 sakinius), plg.:

- 154) *tāu prīgōl⁴⁹ muokietē dō sīkō dāvūgāu // 119*
155) *nō lažīnkevūos / matīsi / ka_mōna tēisā // 208*
156) *líkevūos⁵⁰ / matīsi / ka_mōna tēisā // 215*
157) *rēks mōn tū_lāikrašti pakavúotēis⁵¹ ę_kēštē brėgadīēřōu i_akis // 152*

Savo atkaklumą KTŽ kalbantysis pabrėžia ir pasakodamas apie įgytą patirtį bei nuveiktus darbus, ir siekdamas tinkamo įvertinimo kalbamuoju momentu. Tam mėgstama pasitelkti pastangų kiekio ir spartumo nuorodas (plg. 86–87 sakinius) ar išryškinti nusiteikimą viską atlikti vienu kartu (plg. tokio tipo kaip *geriau padarai / atlieki iš karto ir viskas* konstrukcijas 88–89 sakiniuose) ir gauti už atliktą darbą atlygį (žr. 90 sakinį), plg.:

- 158) *rėkīeje paprākaitōutē / pākōl prasėgīvenūom // 316*
159) *priš_vākara ka_plōstīejiem⁵² / ka_plōstīejiem / nōrīejiem bēngtē // 312*
160) *nārēk lúodintēis⁵³ / gērāu padarā eš_kārta / ę_bēngts křōkis // 220*
161) *aš_ēšō tāu lúodintēis / gērāu atlēikti vēskū / ę_vēskas // 220*
162) *vēn tik ož_āčōu aš_tāu nadērbšō // 22*

KTŽ kalbėtojo diskursas rodo, kad atkaklumas gali būti siejamas ir su drąsa, kuri teigiamai konotuojamose situacijose paprastai įvardijama pasitelkus skolinį

⁴⁴ *papirāginti / papirāgyti* (hibr.) – ‘paprkti, pasigerinti’ KTŽ 299

⁴⁵ *pāprikas* – ‘kyšis, papirkimas’ KTŽ 277

⁴⁶ *nulėisti* – 2. ‘praleisti laiko tarpą’ KTŽ 210

⁴⁷ *pīnklys* – 2. ‘kliūtys’ KTŽ 298

⁴⁸ *paklēperuoti* (hibr.) – ‘pasigerinti, dovaną, kyšį duoti’ KTŽ 170

⁴⁹ *prīgūlėti, prīgūlia / prīgūla, ~ėjė* – ‘priklausyti, tekti’ KTŽ 119

⁵⁰ *lygti, ~sta, ~o* – 2. ‘eiti lažybų’ KTŽ 215

⁵¹ *pakavoti* (hibr.) – ‘paslėpti’ KTŽ 152; pateiktame pavyzdyje sangražinis *pakavoties* vartojamas reikšme ‘pasilaikyti kaip įrodymą’.

⁵² *plustėti, plūsta, ~ėjė* – 2. ‘smarkiai dirbti’ KTŽ 312

⁵³ *lódintis, ~inasi, ~inosi* – ‘leistas, kad kritikuotų, klausinėtų, bartų’ KTŽ 220

atvõžnus, *-i*, o neigiamai konotuojamose (t. y. nepasidavimą kitų įtakai pabrėžiančiose) situacijose laikoma užsispyrimu, nepaklusimu, neįsiklausymu į kito nuomonę, nepasidavimu įtikinėjimams (plg. *užsispyręs*, *atbulas* / *atbulai daran-tis*, *nepersakomas*), pvz.:

163) *tas_mûsa vāks nu_pat_māža bõva atvõžnos* // 33

164) *jēb_kõr ànũo e_nanuvēsi / õžsēspīrēs káp_uožīs* // 132

165) *õžsēspīrēs tas_mûsa vāks / kūosi⁵⁴ nakūosi / vęstēik nīeka naęšgāusi* // 202

166) *õns napalēd⁵⁵ / e_vēskas / nūors õžmūšk ànũ* // 210

167) *tāu nagāl pārsakīte / tō sáva e_sáva* // 354

168) *napārsakīsi / namēslīk / atbõls káp viežīs* // 354

Toks su atsparumu kito asmens (ar kitų asmenų) poveikiui siejamas atkaklumas gali būti apibūdinamas ir stengiantis išryškinti (pavyzdžiui, besikartojančių tarinių nuorodomis) tų veikiančiųjų / veikusiųjų asmenų pralaimėjimą arba patarle, kad skiriant laiko ir pastangų viską vienaip ar kitaip galima įveikti, plg.:

169) *drāske drāske / plīeše plīeše / vò pāskõu e_dāve pakājõ* // 271

170) *drūkts ēškep / ēlga nuvīnũo* // 82

3.4. Ryškus internalumas

Stiprus ego, optimistinis nusiteikimas, pasitikėjimas ir atkaklumas ne tik tarpusavyje susiję, bet ir nulemia ryškų asmens internalumą – suvokimą ir drąsą prisiimti atsakomybę už savo veiksmus. Internalumu pasižymintis asmuo su juo susijusių įvykių priežastimi yra linkęs laikyti savo paties elgesį, charakterį, gabumus, gebėjimus ir vidinę kontrolę. KTŽ kalbėtojo diskurse galima rasti tokios nuostatos realizacijų atviro (kai patirtis ir įvertinimai adresatui perduodami tiesioginiais nurodymais ar raginimais kaip 99–100 sakiniuose) ar netiesioginio (kai asmenį apibūdinantys vertinimai pateikiami kaip pagiriantis ar supeikiantis pasakojimas kitiems – dažnai apkalbamam subjektui būnant tokių pasakojimų ar apibūdinimų liudininku kaip 101–102 sakiniuose) auklėjimo modelius perteikiančiuose pasakymuose. Juose asmens atsakomybė už poelgius susiejama su tam tikrais asmens raidos tarpsniais, todėl aptariamas subjektas ar tiesioginis adresatas laikomas pasiekusiu reikiamą brandos lygį tik tuomet, kai geba savarankiškai priimti sprendimus ir (ar) realizuoti būtiniausius poreikius, plg.:

171) *rīžkis / kāp nūori / tēp e_darīk* // 346

⁵⁴ *kvõsti*, *kvõta*, *kvõté* – ‘tardyti, klausinėti’ KTŽ 202

⁵⁵ *nepalēisti* – 2. ‘savo laikytis’ KTŽ 210

172) *rīžkis / pàts žėnà / nabmázõs èsì // 346*

173) *je_je / jáu dèdlīs dèdlīs / prūota jau_tõr / ali_šėktę napràšūs // 317*

174) *lai_rīžtas / aš_nanūoõõ kėštėis ì_anūo rėkalus // 347*

Atsakomybė už savo elgesį padeda asmeniui būti valingam ir siekti užsibrėžtų tikslų. KTŽ kalbantysis tokias nuostatas sieja su charakterio tvirtumu, tai vertindamas kaip įmanomą ar įvykusį sėkmingą susitarimą su savimi, plg.:

175) *jė žmūogõs õžsėkėitėjī⁵⁶ / kū_nūors nusėstatà / tà nabgáudà nì_kuokū vė-ju // 161*

176) *aš tõukàrt õžsėkėitėjau e_pasakáu / dáuğau ni_láša // 161*

3.5. Nepriklausomumas

KTŽ kalbančiojo diskurse ryšku, kad asmens nepriklausomumo samprata labiausiai siejama su stipriu ego, pagarba kitam asmeniui ir savigarba. Tokią nepriklausomumo sampratą stengiamasi formuoti vis pabrėžiant būtinybę nepažeisti svetimos asmeninės erdvės (siaurąja ir plačiąja prasme) ribų. Ši nuostata ugdoma įvairiais draudimais, neleidžiančiais liesti nei kito asmens, nei svetimų daiktų, bei kartojimais ir priminimais, kad nedera likti skolingam, plg.:

177) *napašúok mõn pláukū / ėk šàlėn! // 285*

178) *nìkumèt nakõšĩnk⁵⁷ na_sáva dákta // 199*

179) *nakõšĩnkę / vākã / nĩeka / kas_na_júsa // 199*

180) *rėk stėngtėis ėš_pàstarūojī⁵⁸ skūola atdóutėis // 284*

Realus nepriklausomumas KTŽ kalbančiajam pirmiausia siejasi su nuosava gyvenamąja erdve, plg.:

181) *ka_tõrì sáva truobàlę / nàrėk sõ svetėmàs kėrėžuotėis⁵⁹ // 156*

182) *sáva bõtũo⁶⁰ kūõžnõs ĩ_pūõns // 57*

KTŽ kalbantysis pabrėžia, kad nuosavam būstui sukurti yra / buvo dedamos visos pastangos (žr. 111 sakinį), kad nuosavų namų, nesvarbu, kaip jie beatrodytų ir kaip būtų įvardijami, turėjimas leidžia pajusti gyvenimo realumą (plg.

⁵⁶ *užsikietėti* – ‘užsispirti, laikytis savo’ KTŽ 161

⁵⁷ *kūšinti, ~ina, ~ino* – ‘liesti, imti’ KTŽ 199

⁵⁸ *iš pàstarai (pàstarojo)* – ‘iš paskutiniųjų, labai stengiantis’ KTŽ 284

⁵⁹ *kėrėžioties, ~iojas, ~iojės* – ‘pyktis, erzintis’ KTŽ 156

⁶⁰ *būtas* – ‘gyvenamasis namas, troba, pirkia’ KTŽ 57

frazes *ir gyvenu; ir gyvena*), suteikia galimybę gerai jaustis⁶¹ ir didžiuotis savarankiškumu (žr. 115–116 sakinius), plg.:

183) *ęš_pàstarājē stėngiemūs pasęstatītē kuokę_nũors truobáľę // 284*

184) *pasęstaťáu šuoki_tũoki botáľi⁶² ę_gĩvenò // 57*

185) *nusękrieťáu šėtā ęš_mũoli tũokę būdáľę ę_gĩvenò // 186*

186) *ànà tòť tũokę őrķšťòľę⁶³ ę_gĩvėn // 465*

187) *če_mòna nòmā // 262*

188) *nòmėi mònėi parvėš⁶⁴ gėťāu // 280*

Nuosavų namų kaip nepriklausomumo garanto nuostata ryški ir KTŽ kalbančiojo perspėjimuose ar prisipažinimuose apie sunkumus, atsirandančius praradus galimybę gyventi atskirai ir savarankiškai, plg.:

189) *nò_nėk pri_anũ gĩvėntę / vò_kũ ęšgráľisi // 113*

190) *vėsa gĩvėnėma gĩvenòš ont_sávėš / nalėngvò káršťę pri_vākũ // 147*

3.6. Nerimas

Nuogaštavimai dėl atitikties vertybinės skalės reikalavimams nerimą ir / ar rūpestį išgyvenantį emocijos patyrėją gražina į praeitį ir prisiminimus (plg. Helm 2009: 23–27), pvz.:

191) *sosęgraudėnāu⁶⁵ / ka_tėp baęšėję // 114*

KTŽ kalbėtojas nerimą linkęs suvokti kaip širdies skausmą sukeliančią emociją, kurios atsiradimą sieja su neatliktomis užduotimis ir artimo asmens elgesiu ar likimu, plg.:

192) *vārgā rūpėsnė šėrdėľę soľliešis // 351*

193) *soğėľa mòn šėrdėš⁶⁶ / ka_tas_vāks nabũťò kòr_nukľidėš 107*

194) *mázòš vāks kvartũga dráska / dėdėľis šėrdi // 201*

195) *mòn gėľ šėrdėš díel_anũo // 103*

Žemaičiams labai svarbūs kūno kalbos ir veido mimikos siunčiami signalai, todėl kalbėtojas kitą asmenį kankinantį nerimą lengvai atpažįsta iš elgesio ir kūno kalbos, plg.:

⁶¹ Apie palankų neturtingų, bet nuosavų namų vertinimą lietuviškoje *namų* koncepto sampratoje plg. Rutkovska 94, 93, 107.

⁶² *butáľis* – ‘prastas namas’ KTŽ 57

⁶³ *uřķšťulė, uřķšťynė* – ‘landynė, mažas, menkas kamarėlis’ KTŽ 465

⁶⁴ *parvėš* – ‘užvis, labiausiai’ KTŽ 280

⁶⁵ *susigraudinti* – ‘susigrauzti, susirūpinti’ KTŽ 114

⁶⁶ *širdis sugilo* – ‘apėmė nerimas’ KTŽ 107

196) *ę_nūosęs nuknėba ęš_tūo sęsęrupęnėma // 178*

197) *ta_mūsa sęsiedę bāsiedontī gālva nulėdęsīs / aš sępratāu / ka_kas_nūors
atsetėka // 210*

Savo paties nerimastingumą KTŽ kalbėtojas linksta sieti su praeities įvykių keliamais prisiminimais, pvz.:

198) *ka_prasėdījē nągōndas⁶⁷ / tēp vėinā pō_ketā ę_ėjē // 248*

Neigiami praeities patyrimai KTŽ kalbančiajam neleidžia būti tikram dėl savo būklės ir galimybių kalbamuuju metu ar tikėti ateities įvykių sėkmingumu, plg.:

199) *dābār ęsō ne_pakārts/ ne_nulėsts // 210*

200) *pakōl_kās nīėkōu nāsėrgō / bēt gālō sęsėrgtē // 254*

201) *aš tēkrā atēsō / nēbēt kās_atsetėktōm // 254*

202) *nažėnā / kū_rītuo_dėinā gāl pagėidūotē // 346*

203) *sō_rītuo_rītō nažėnāu kāp būs // 346*

Vis dėlto kartais KTŽ kalbėtojas nerimastingumo apimtą asmenį gali apibūdinti ir sarkastiškai (tai gali būti pateikta ir kaip autoironiškas vertinimas), pvz.:

204) *ėjōsi i_miestāli / atsemėnōsi / ka_šiepālis naoždarīs // 237*

Laikantis sarkastiško požiūrio išėjimui iš nerimastingumą keliančios situacijos gali būti pasiūlomas abejingumas, plg.:

205) *gėtāu nusęspjāuk / vō_grāužēmūos⁶⁸ če_nīėka nabipadiēs // 116*

3.7. Jautrumas

KTŽ kalbančiojo jautrumą įvairiems trikdžiams rodo jo pastabos, įvardijančios šalia esančio asmens judrumą ir (ar) triukšmą, kaip erzinančius, išblaškančius dėmesį ar neleidžiančius miegoti. Priekaištaujantysis savo jautrumą stengiasi apginti klausimu arba pastaba, kurioje nurodomi erzinančio, trikdančio elgesio apibrėžtumo (pvz.: *čia, tas, ta, tas tavo, tas mūsų, su tuo savo / su tais savo, toks, su tokiu* ir pan.) ar neapibrėžtumo (plg. bet kokio trikdžio nuorodą 142 sakinyje), veiksmo intensyvumo išryškinimo (pvz., pasitelkus junginius *kas per* ar *kiek gāli*), per ilgos trukmės (pvz., *visos / kiauros dienos ar nakties*) ar nesiliaujančios veiklos parametrai, o neretai įvardijamos ir susierzinimą sukėlusio valingo ar nevalingo elgesio ar veiklos pasekmės, tokios kaip emocijų kaita, dėmesio ir / ar atminties sutrikimai ir pan., plg.:

⁶⁷ *nāganda* – ‘didelė bėda, nelaimė, vargas, baimė, išgąstis’ KTŽ 248

⁶⁸ *griāužimos* – ‘kankinimasis, gailėjimasis’ KTŽ 116

- 206) *kúo_čë p̄r̄âusi⁶⁹ pri_ausũ!* // 319
 207) *kúo_tõ krõnki⁷⁰ v̄esa d̄eina ba_párstũoji?* // 184
 208) *tas_táva nũognos košiej̄iems⁷¹ m̄onì i_zlásti v̄ed* // 199
 209) *sõ_tõu_sáva l̄õrl̄en̄emõ⁷² eš_prũota ešv̄esi* // 219
 210) *ài / kà_tõ sõ_tās sáva kvaitol̄ev̄em̄as n̄ab̄engi* // 200
 211) *nam̄atarõuk sõ_rõnkõ m̄õn pri_akis* // 229
 212) *prarej̄âu⁷³ sõ_tās v̄ak̄as / kũ_čë p̄asakuoj̄âu* // 346
 213) *ka_tõ kõš̄i⁷⁴ / àš n̄agal̄õ õžm̄egte* // 199
 214) *b̄eški kàs br̄ekš / er_aš_gīvs!* // 52
 215) *v̄aks kviekš / àš j̄au gīvs* // 201
 216) *v̄esa n̄akti k̄aurm̄eigõ m̄eigũoj̄âu* // 159
 217) *sõ_tũokõ kn̄arkl̄õ gol̄ied̄ams naešmeigũosi / ba_n̄ervu pal̄eksi* // 176
 218) *tũoks báisõs k̄aules kvik̄ems / er_ãusis b̄eje* // 202
 219) *kàs_pār parp̄ems tuo_m̄atũra / er_ãusis sk̄ed* // 279
 220) *k̄eik t̄ei macakl̄iet̄a ḡal pārpt̄e / ikir̄ieje lig_gīva k̄aula* // 280
 221) *naḡerḡzd̄ink tũ_vart̄elũ / t̄ep̄ et̄ par_ḡalva* // 108

KTŽ kalbančiojo jautrumas matomas ir jo santykiyje su jį supančiais asmenimis – jis pastebi ir aptarinėja kitų jautrumą bei emocingas reakcijas į tiesmukišką savo paties kalbėjimą, kurį sieja su būtinybe išsakyti pastabas ar nuomonę, vertinamą kaip tiesa ar teisybė, plg.:

- 222) *kàs_pār lepn̄ib̄e àn̄uos / žīodi pasak̄âu / er_aps̄ek̄r̄uok̄e* // 212
 223) *àn̄a er_õžs̄edege / ka_pasak̄âu t̄eisa* // 137

Siekdamas pasitikėjimo KTŽ kalbantysis pabrėžia išsiugdytą savo pastabumą ir gebėjimą atpažinti kito asmens kūno kalbos tikrąsias reikšmes, plg.:

- 224) *b̄en_tõ_malõuji / jõg_nũos̄es kũmpst?* // 196
 225) **ž̄ubak / jau_tõ_br̄ieži⁷⁵ / mat̄âu eš_ak̄ũ* // 52
 226) *eš_ak̄ũ mat̄it̄eis ka_malõuji / eš_m̄aiša īla v̄esum̄et̄ ešl̄end* // 227

⁶⁹ *prīaus̄eti, prīausa, ~eje* – ‘kosėti’ KTŽ 319

⁷⁰ *krān̄kti, ~a, ~e* – 2. ‘kosėti’ KTŽ 183–184

⁷¹ *kuš̄ej̄imas* – ‘krutėjimas’ KTŽ 199

⁷² *līurl̄inimas* – ‘nelabai tikęs griežimas’ KTŽ 219

⁷³ *prarȳti* – 2. ‘staiga pamiršti’ KTŽ 346

⁷⁴ *kuš̄eti, kuša, ~eje* – 1. ‘judėti, krutėti’ KTŽ 199

⁷⁵ *br̄ežti, ~a, ~e* (hibr.) – 2. ‘meluoti’ KTŽ 52

3.8. Ryškus intravertiškumas⁷⁶

Savo ar kitų polinkį užsisklęsti savyje KTŽ kalbantysis vertina kaip drąsos stoką. KTŽ teikiama diskurso atkarpų medžiaga rodo, kad nedrąsumo, baikštumo, retkarčiais įvardijamo ir baime, ar gėdingumo raišką lemia susidūrimas su nežinomais dalykais – svetima erdve, nepažįstamais žmonėmis ir nežinomais tvarkos modeliais. KTŽ kalbantysis tokį elgesį dažniausiai atpažįsta vaikų elgesyje, plg.:

227) *mūsa vākā nàdrēs pri_svetēmū // 81*

228) *palābīnk tū_vāka / ōns pāts nàdrēs // 203*

229) *īvēsk tū_vāka / ōns nàdrēs ijētē // 81*

230) *dēdlē gēdīngs tas_vaikēlis // 102*

KTŽ kalbantieji nuosavą baikštumą ir nedrąsumą įvardija kaip savybę, trukdančią jiems bendrauti su kitais žmonėmis, plg.:

231) *nadrōusō bōva līstē ī_akis // 79*

232) *āš nadrēsāu ānūo klāustē // 81*

233) *āš nàdrēsō vēinā ētē // 81*

Baikštumo ir susivaržymo įveika KTŽ kalbančiojo yra vertinama kaip sėkmės garantas, plg.:

234) *drōsēm žmūogōu vēšōr sēnkas // 79*

Atsiradus būtinumui spręsti kokias nors problemas ir bendrauti su svetimais žmonėmis, KTŽ kalbantysis stengiasi įveikti savo nedrąsumą vidiniais įtikinėjimais arba pasikviesdamas į pagalbą kitą asmenį, plg.:

235) *apsēdrōšēnēs⁷⁷ ē_nuējāu pri_ānūo skūolūos prašītē // 79*

236) *ka_dvējāu nuēsēu / būs drōsāu // 87*

Mažai bendraujantį, vengiantį kalbėtis ir besistengiantį laikytis nuošaliau asmenį KTŽ kalbėtojas linkęs apibūdinti neiginių konstrukcijomis – asmuo laikomas nepastebimu ir (ar) neteikiančiu jokios informacijos, nepratariančiu žodžio ir pan., plg.:

237) *tuo_vāka kāp jē ē_nīer / dēdlē tikōs vāks // 139*

238) *ēš_tūo vāka nīkumēt nīeka naēškūosi / nīeka nasōžēnūosi // 202*

239) *ōns gāl cīela dēina ēškōrksūotē⁷⁸ kōr_nūors ē_žūodi napratārte // 166*

⁷⁶ Remigijaus Bliumo tyrime remiamasi Hermanno Rorschacho pateiktu intraversijos, kaip proceso, pasižymincio lanksčiomis asmens galimybėmis ir polinkiu užsisklęsti savyje atsižvelgiant į aplinkybes ir aplinkos sąlygas, suvokimu (plg. Bliumas 1997: 42–43).

⁷⁷ *apsidrāšinti* – ‘pradrįsti, imtis drąsos, ryžtis’ KTŽ 79

⁷⁸ *iškiurksóti* – ‘ištūnoti’ KTŽ 166

3.9. Uždarumas

KTŽ kalbančiojo frazės rodo, kad žemaičiams uždarumas labiausiai siejasi su privačios erdvės ir asmens privatumo apsauga. Visoje KTŽ teikiamoje medžiagoje ryškiai pastebimas kalbančiojo polinkis ir (ar) pasirinkimas gyventi atokiai, vengti pašalinių žvilgsnių, į savo erdvę neįsileisti nepageidaujamų žmonių arba bent jau būti tikram dėl savo privatumo kontrolės. Vengiant netikėto ir / ar slapto stebėtojo yra pasitelkiamos durys ir užraktai, langinės ir (ar) užuolaidos, susikuriamos kliūtys (pvz., užiriamas kelias, gyvenama atokioje vietoje), atrenkami žmonės, kuriems neleidžiama patekti į namus ir pan., plg.:

240) *kū_čė baknīpūoji⁷⁹ ožsėdāres / ka_nīeks naijėto // 178*

241) *jau_tēmst / oždarėnīek lōngėnīčės // 206*

242) *ožsėdīesēm pirānkas⁸⁰ / ę_nabšvėisōus nākti prō_lōngus // 299*

243) *rēk i_šėkėnīnka kūobėni⁸¹ idīetę / ka_galīetō ijėjos ožsėkabīntę // 179*

244) *tō_kėli ožāršō / ka_nīeks navazōuto // 31*

245) *mūms dėdėlīe lėngvenībę / ka_nabvazōu par_kėima vėsuokėi pejūokā // 211*

246) *gīvėnām túokūo nušalūo vėitūo / nīeks nīkumēt ę_nàožēt // 263*

247) *tuokū prisėsprūogīėlu aš ęr_i_trūoba nalėdo // 320*

KTŽ kalbančiojo uždarumas atsispindi ir bendravimo manierose: jis nėra linkęs atvirauti, ypač su įkyriais smalsuoliais, o vengimą atvirai kalbėtis su kitais pagrindžia atsakomybe už savo paties likimą ir nenoru guostis ar sulaukti gailėsčio, plg.:

248) *mōn nātīnk / ka_dėdlė onstūojosēs kamontėnīe // 142*

249) *sūnkōs mōna gīvėnėms / àlī nīeks napadīes / kōu_pridīes ę_bīedavuotėis // 74*

KTŽ esama pasakymų, rodančių, kad norintieji pažeisti uždarumo nuostatas gali būti kontroliuojami, o turintieji polinkį šios nuostatos nesilaikyti apibūdinami neigiamos konotacijos ir (ar) elgesio ryškumą / išskirtinumą apibūdinančiais epitetais, plg.:

250) *vākū nalėdo ėtę pō_kėimūs // 312*

251) *mūsa vāks tēkros patvāiskis / pàrēt ęš_muokīklā ęr_ėštres⁸² // 287*

⁷⁹ *knypoti, ~oja, ~ojė* – ‘dirbti kokį smulkų darbą įsitempus’; *knýburioti* – ‘ką nors dirbinėti’ KTŽ 178

⁸⁰ *piránka / firánka* (sl.) – ‘langų užuolaida’ KTŽ 96, 299

⁸¹ *kobinys* – ‘kablys’ KTŽ 179

⁸² *ištrėsti, ištrėsa, ~ė* – ‘išbėgti’ KTŽ 454

Uždarumą gali lemti ir prasta savijauta. Su ja susijusį nenorą bendrauti KTŽ kalbėtojas įvardija kaip atpažįstamą iš kūno kalbos, plg.:

252) *pamuosėkava sò_ronkò ę_vĩel sòsèrèite i_kamūlāti* // 242

253) *àkìs panarėna ę_nĩeka nabsàke* // 251

254) *ànà gálva panarėnosĩs ęt* // 251

Kartais vengimas bendrauti būna siejamas / susijęs su tam tikromis paslap-
timis, pvz.:

255) *tas_vāks lèptelĩeje vėsa tėisa* // 212

256) *nikām napāsakūok kū_gerdĩejes* // 257

KTŽ esama ir diskurso pateikčių, parodančių, kad uždarumo nuostatos lai-
kymasis gali būti ir priverstinis, o pasitikėjimas ir noras išsipasakoti dažniausiai
atsiranda bendraujant ir būnant kartu, plg.:

257) *nábtořò pināusu*⁸³ / *dĩel_tūo ę_kėntò nòmėi* // 297

258) *ka_ėšgeri / atsèrònd ę_plėpesĩs*⁸⁴ // 304

259) *mès basiedĩedamis i_plėpesi ijėjĩem* // 304

3.10. Pasyvumas

KTŽ gausu frazių, kuriomis kalbantysis skatina kitų arba paaiškina savąjį pa-
syvumą, susitaikymą ir nuolankumą. Nuolankumo iš pašnekovo gali būti reika-
laujama ar pageidaujama tiesioginiais nurodymais, paaiškinimais ir patarimais,
plg.:

260) *nagĩncĩkis / jė gèrà nažėnà* // 107

261) *kúokì táu biedà / on_gálvo mėita nĩeks natāša* // 24

262) *nabūk pàr_saldòs / nurĩs / nabūk pàr_kartòs / ęšspjāus* // 345

KTŽ kalbėtojas faktinę savo ar kitų būklę ir nepasitenkinimą stengiasi priim-
ti nuolankiai, pabrėždamas likimo lemtį arba bandydamas pasyvumą (ar tingum-
ą) susieti su santūriais savo norais ir filosofišku požiūriu, plg.:

263) *nò nĩeka napašėksi*⁸⁵ *žmúogòs / tēp jáu bòva žadieta*⁸⁶ // 495

264) *rėk bũtė kòntėnām*⁸⁷ *sáva lėkėmò* // 144

265) *mòn nĩ_kuokũ ęštāigu nàrėk / kãp_ĩr / tēp ę_gèrà* // 129

⁸³ *pināusai* (sv.) – ‘finansai, pinigai’ KTŽ 297

⁸⁴ *plepesỹs* – ‘šnekučiavimasis, pašnekesys’ KTŽ 304

⁸⁵ *negalėti pašikti* – ‘negalėti padaryti’, plg. KTŽ 495

⁸⁶ *žadėti, žada, ~ėjė* – 2. ‘skirti, lemti’ KTŽ 495

⁸⁷ *kañtenas, ~a* (sl.) – ‘patenkintas’ KTŽ 144

KTŽ kalbančiojo požiūris į ginčą dažnai parodo ir tikrąsias žemaitiško pasyvumo priežastis, kuriomis gali būti nenoras aiškintis su už save impulsyvesniu, labiau užsispyrusiu asmeniu ar paklusimas svetimai nuomonei, plg.:

- 266) *bejâu bártėis sò_anõu / ka_nagáuûuo piérũos*⁸⁸ // 292
 267) *bejũok ànũ er_õžkàbavũotẽ*⁸⁹ // 137
 268) *údík naúdíjẽs / kãp i_sẽina* // 463
 269) *tũoks jau_ĩ ànũo karàktũoõõs / nĩeka nabipadarĩsi* // 146
 270) *õns mònẽi paplekšnũoje par_pėti e_lẽipe nusẽlẽstẽ* // 304

KTŽ iliustracinė medžiaga rodo, kad pasyvūs ir nuolankūs asmenys nuolat sulaukia kalbančiojo pamokymų ir nurodymų, skatinančių aktyviau elgtis, apginti save ar aiškinančių, kokios gali būti nuolankumo pasekmės, plg.:

- 271) *ĩmkis kũoki õžsjeimẽma / draibstãs*⁹⁰ *ba_rẽkala / e_vẽskas* // 79
 272) *ẽk mẽklẽ*⁹¹ / *võ_pavielõusi* // 237
 273) *a_jau_apdrĩnkã*⁹² / *ka_nãb_tẽp bãskõbi?* // 81
 274) *nabũk lõrbis / dõuk i_marmũzẽ / ka_e_kẽta sĩki žẽnũotõ* // 219
 275) *par_dẽdli sãva nulaidõma pãtẽ e_rãgũs dãvẽ* // 262

KTŽ kalbantysis kritiškai vertina nekasdienišką, išskirtiniu įprastinių darbų nebuvimu pasižymintį savo buvimą ne namuose: nedirbant praleistas ir apčiuopiamų naudingumo rezultatų nerodantis laikas vertinamas kaip pasyvi, betikslė veikla, į kurią buvo susigundyta įsitraukti. Toks vertinimas dažniausiai atskleidžiamas tam tikros struktūros sakiniais, kurių branduolį sudaro gana vaizdingu slinkties veiksmažodžiu su priešdėliu *par-* nusakomas tarinys su lokalizacijos laike ir (ar) erdvėje nuoroda, kartais greta pateikiant ir neįgyvendintą slampinėjimo tikslą ar tinkamos, bet praleistos veiklos apibūdinimą, plg.:

- 276) *pãrkuokẽniejãu*⁹³ *vẽsa dẽina põ_*pãlõnga* // 162
 277) *vẽsa dẽina pãrkramẽniejãu*⁹⁴ *põ_mĩesta* // 183
 278) *pãrkuomẽniejãu*⁹⁵ *põsi dẽinũos / võ_naradãu ni_vẽina dũora grĩba* // 163

⁸⁸ *pẽrà* – ‘mušimas, lupimas’ KTŽ 292

⁸⁹ *užkãbavoti, ~oja, ~ojẽ* (hibr.) – ‘užkabinti’ KTŽ 137

⁹⁰ *draibstýties, draibstos, draibstẽs* – ‘nerasti sau vietas; sėdinėti, gulinėti, klaidžioti ir pan.’ KT 79

⁹¹ *mĩklus, ~i* – ‘vikrus’ KTŽ 237

⁹² *apdrĩnkĩti, ~sta, ~o* – ‘pasidaryti neaktyviam, tingiam, aptingti’ KTŽ 81

⁹³ *kiokinėti, ~ėja, ~ėjẽ* – ‘pamažu vaikštinėti, kiutinėti’; *pãrkiokinėti* – ‘palengva vaikščioti kurį laiką’ KTŽ 162

⁹⁴ *kraminėti, ~ėja, ~ėjẽ* – ‘pamažu vaikštinėti’; *pãrkraminėti* – ‘praleisti laiką kraminėjant’ KTŽ 183

⁹⁵ *pãrkiominėti* – ‘palengva pravaikštinėti kurį laiką’ KTŽ 163

279) *párkuorėnėjáu⁹⁶ vėsa dėina / nòmėi būtũo kū nũors nuvėikęs // 181*
KTŽ kalbantysis pasyvumu laiko ir savo paties ar kito asmens veiklas, nepasižyminčias optimizmu ir spartumu, plg.:

280) *ka kėtāsis ę grētā dėrb / àli natôt nužongoma⁹⁷ // 263*

281) *senām žmũogou nàbīe nē nužongoma / nē okátas⁹⁸ // 263*

3.11. Adekvatūs tarpusavio santykiai

Adekvatūs, lygiavertiški santykiai KTŽ kalbančiajam susiję su savojo ego, atkaklumo ir nepriklausomumo suvaržymu, plg.:

282) *sò žmuogò gĩvėnont rėk ę nũlaidu // 262*

283) *áš ni sò vėinò žmũogò nanũořo prėklītėis⁹⁹ // 320*

Todėl vertinant galimybes sutarti ir susitarti yra įprasta pabrėžti geranoriškumo būtinybę (žr. 212–214 sakinius), o beatodairiškai įrodinėjančiuosius savo tiesą mėgstama apibūdinti kaip nenuovokius ir nesukalbamus (žr. 215–217 sakinius), plg.:

284) *jė nuorīes / ę sogĩvėns // 131*

285) *sò pėktò¹⁰⁰ nīeka nalaimīesi // 295*

286) *sò gerò vėsumėt gālì žmũogò priprašītė // 104*

287) *jė nũori / roķòukis kãp žmũogòs / vò nakàbėnėkis // 137*

288) *òns nì kuokũos nũvũokas natôt roķòudamũos sò žmuogò / tũjau ižėidenīe / prišingàujes // 263*

289) *sò naravò¹⁰¹ žmũogò ni pasėroķòusi dúorã / ni sòsėtãrsi // 251*

KTŽ iliustracijose ryškiai reprezentuojama ir nuostata, kad bendravimo sėkmei vien tik geranoriškumo, kad ir abipusio, taip pat nepakanka, – natūralus noras bendrauti įmanomas tik esant asmenybių susiderinimui tarpusavyje ir bendravimo temų bei interesų mainams, plg.:

290) *vėdòm sò *marė nikãp nalòb sòpòlťe¹⁰² kãlbà / vò dábãr sò *verė dėdlė sòpòl // 325*

⁹⁶ *korinėti, ~ėja, ~ėje* – ‘vaikštinėti lyg ko ieškant, valkiotis’; *párkorinėti* – ‘praleisti laiką nieko neveikiant’ KTŽ 181

⁹⁷ *nužangumas* – ‘spartumas’ KTŽ 263

⁹⁸ *ukatà* (sl.) – ‘noras, ūpas’ KTŽ 464

⁹⁹ *prìklytis, ~ijas, ~ijės* (sl.) – ‘bartis, pyktis, kitiems trukdyti’ KTŽ 320

¹⁰⁰ *pìktas* – ‘piktumas, pyktis’ KTŽ 295

¹⁰¹ *narãvas, ~à* (sl.) – ‘užsispyręs, greit susierzinęs’ KTŽ 251

¹⁰² *supùlti, ~a, supúola* – ‘sutapti, susiderinti’ KTŽ 325

291) *õns i naelgus*¹⁰³ *žmuogõs / sõ anõu nuores bõtë i bõtë* // 124

Gerų santykių sėkmę taip pat nulemia supratimas, kad kiekvienas turi būti atsakingas už save ir kad tarpininkavimas tam tikrose situacijose gali būti ir ne labai naudingas, pvz.:

292) *ka_sõ_patë sõlígâ*¹⁰⁴ / *sõ_anõ e_ruokõukis* // 215

KTŽ iliustracinė medžiaga rodo, jog žemaičiams geri tarpusavio santykiai yra pagrįsti galimybe lygiomis dalimis dalytis ne vien su malonumais susijusiais dalykais, bet ir užduotimis bei pareigomis. Tokį užduočių ir galimybių išsidalijimą fiksuoja ir žemaitiška leksika – lygiavertiškoms veiksmy atlikimo galimybėms įvardyti žemaičiai pasitelkia šį aspektą išryškinančius prievaismius *padaliuõ, paẽliuõ, padieniuõ, padienesiuõ, panakčiuõ, pakaitõms, pakaitaõs* ar neasmenuojamąsias veiksmažodžių formas ir pan., plg.:

293) *saldâinu dâvë vësẽms pãdalõu*¹⁰⁵ // 267

294) *napõlket / vësë paẽlõu gâusët põ_saldâini* // 268

295) *rõpõtës mes_skõtâm pãdẽinesõu* // 268

296) *pãnaklõu mès sũodna sãrgiejẽm* // 275

297) *dẽrbsẽm pãkaitũoms / núorẽm bẽngtë* // 270

298) *mès kãulë sãrgiejẽm pãkaitãs / ka_tõrĩejë paršõutẽis* // 270

299) *tũ_pũngõli nẽšĩem pasẽkẽisdamis* // 325

Santykių adekvatumą taip pat nulemia ir duoto žodžio laikymasis, todėl KTŽ kalbantysis pabrẽžia, kad pažadã reikia tesėti, nes meluojantis asmuo praranda pasitikẽjimã, plg.:

300) *nagẽldĩnk vãkõu sãrdẽis / jẽ nãgali / ta_e_nãzãdĩek* // 107

301) *tũokës vĩlũonës tik sãrdi gẽlda* // 107

302) *ãš tãvës nãbtẽkõ / tõ vẽsumèt malõuji* // 227

303) *ãš sõ_maklũorês naprasẽdedõ* // 225

KTŽ kalbẽtojui lygiavertis bendravimas – pagrĩstas dẽmesingumu ir bũtinybe kalbantis žiũrėti pašnekovui į akis, plg.:

304) *rõkõudamũos veizĩek tẽisẽ ì_akis / võ_nanairĩkis*¹⁰⁶ *ì_šalis* // 249

305) *rõkõujentẽis rẽk ì_akis veizĩetë / võ_na_žvaĩgĩtẽis* // 348

¹⁰³ *ĩlgus, ~i* – ‘nuobodus, ilgesingas, liũdnas’ KTŽ 124

¹⁰⁴ *sulỹgti* – ‘suderėti, sutarti’ KTŽ 215

¹⁰⁵ *padaliuõ* – ‘iš eilės, visiems po lygiai, dalimis’ KTŽ 267

¹⁰⁶ *nairỹties, nãiros, nãirës* – ‘sukinėtis, dairytis iš paniũrų, padilbų’ KTŽ 249

3.12. Empatijos raiška

KTŽ kalbančiojo empatiškumas ryškiausiai atsiskleidžia frazėse, apibūdinančiose vaikams (žr. 234–243 sakinius) ir seniems žmonėms (žr. 243–244 sakinius) skirtino dėmesio bei pagarbaus elgesio poreikį ir (ar) jo trūkumą, plg.:

306) *kêit tò gâlì tū_vāka kalevūote*¹⁰⁷ / *kāp kûoki šõni!* // 141

307) *dîel kûo tū_vāka tēp kônķenat?* // 144

308) *nakõl̃kûok*¹⁰⁸ *tēp tū_vāka / matâ / kûoks jâu ešbâlēs / sòsērgs* // 194

309) *kāp_anà e_gîedas natôr tēp mûcîte tū_sáva vāka* // 243

310) *tū_vāka ànēi õi e_õi*¹⁰⁹ // 463

311) *tēi vākā nabagútê ķent prì_anū* // 248

312) *kàs bõva par_klèkîms*¹¹⁰ *tū_vākū / kāp gîvuolâfus klèķe õž_niekùs* // 171

313) *tas_vāks mizerejē vārgst kâuras dēinàs / vò ni_vâlģitē kāp rēķent nagāun*
// 241

314) *jâu tûoki tuo_vāka plèikēma par_namiēra / e_šērdēs skāud vėizõnt* // 306

315) *vākā / načîdîķetîes eš_sēna žmúogāus* // 64

316) *tûoki cîdejēmūs / vò_dabâ eš_sēna žmúogāus / nabõvāu mātēs* // 64

KTŽ kalbantysis atjautimą asmeniui, su kuriuo neadekvačiai ar nepagarbiai elgiamasi, išryškina deminutyvinėmis apkalbamo asmens nuorodomis, agresyvų subjekto (ar subjektų) poveikį rodančiais predikatais, atviru savo emocinio vertinimo įvardijimu, plg.:

317) *anâm nabagõu vēsûokēs bîedas õnkrîmt*¹¹¹ // 188

318) *vēsē põl õnt vēršõ / vò_õns žmuogēlis namûok atsegîñûote* // 108

319) *õnt_*mîegali vēsē kāp šõnis põl* // 324

320) *ta_mergēķe ĩ tûokì klaiķšēļe / mõn gāilõ ànūs* // 167

321) *ta_mergēķe tēkrà kloķšēļe / gāilõ ànūs mõn* // 175

KTŽ kalbančiojo empatiniai gebėjimai išryškėja (o kartu tampa ir pavyzdžiu) demonstruojant pastabumą atviroms ar bandomoms nuslėpti artimųjų emocijoms, pvz.:

322) *pārēt abõdõ tîevõ křũokdamõ* // 21

323) *kûo_tò dúksājui / a_skāud kàs?* // 83

324) *a_nazēnâ / kûo anà křũokē isēķnāusõsi*¹¹² *i_pũodēška?* // 178

¹⁰⁷ *kaliavõti, ~õja, ~õjē* (hibr.) – ‘barti, persekioti, tyčiotis’ KTŽ 141

¹⁰⁸ *kuļkioti, ~ioja, ~iojē* – ‘nuolat barti, mušti’ KTŽ 194

¹⁰⁹ *ũiti, ùja, ùjē* – ‘barti, persekioti’ KTŽ 463

¹¹⁰ *klîkymas* – ‘klikdymas, virkdymas’ KTŽ 171

¹¹¹ *ankrîsti* – 2. ‘tekti, užgriūti (bėdoms, nelaimėms)’ KTŽ 188

¹¹² *įsikniaūsti, ~a, ~ē* – 2. ‘įsikniaubti’ KTŽ 177–178

KTŽ kalbančiojo pasisakymuose ryškiai pabrėžiama, kad kiekviena gyva būtybė yra verta pagarbos ir neturi būti nei erzinama, nei kankinama, plg.:

325) *nagėldīnk tām šonėi šėrdėis / jė_dōudi / dōuk tū_kāula // 107*

326) *nārėk kōnkīntę nīkuokū gīvuolėlu // 144*

327) *namūčīk / vėšė gīvuolātė nūor gīvėntę // 110*

Pastebėjęs šios nuostatos pažeidimus KTŽ kalbantysis nukentėjusį padarą stengiasi įvardyti deminutyvais, o skriaudikams randa įvairių negailestingumą išryškinančių apibūdinimų (pvz.: *beširdis, bedušnikas, arkliaširdis* ir pan.), plg.:

328) *kam_sōtráiškė tū_kėrmenėli / aš ni_veizietę nágálo // 451*

329) *tėj_kemikálá ĩ dáug nūstūoli pridārę paukštėlėms // 155*

330) *ānėi tēkrę badūšnikā / ka_ni_sáva vākū nágáilės // 37*

331) *ėsi bašėrdis / ka_gáli vārļės skrūostę // 41*

332) *a_ni_gāilesi nātōri / ka_tėp mūčėji tū_ārkli // 97*

333) *tō_esi_arklašėrdis¹¹³ / ka_tėp galiejė darīte // 30*

Atjaučiančio elgesio būtinybės nuostatą KTŽ kalbėtojas yra linkęs apibūdinti absoliučią gyvybės vertę pabrėžiančiais apibendrinimais, plg.:

334) *kuožnām vabalėlōu brōngi gīvasta // 109*

335) *jog_kūožņos gīvs dākts nūor gīvėntę // 182*

336) *kūožņos gīvs pādārs nūor gīvėntę // 267*

337) *dėdāusis dālīks žmūogōu ĩr gīvība // 109*

4. IŠVADOS

KTŽ iliustracinės medžiagos, atrinktos pagal etniškumu pagrįstų emocijų dominantes, analizė parodė, kad visame KTŽ diskurse pastebima pozityvių emocijų – stipraus ego, pasitikėjimo, atkaklumo – raiška ir ugdymas dažniau atsiskleidžia gynybinėse situacijose, o ne didžiuojantis savimi. KTŽ kalbančiojo pasisakymuose ryškiai matomos pastangos savo aplinkoje nuo mažens ir nuolat ugdyti atkaklų, atsakingą už savo veiksmus ir veiklą asmenį. Nepriklausomumas KTŽ kalbančiajam labiausiai susijęs su saugiu buvimu savo paties namuose. Savojo būsto sukūrimas vertinamas kaip nepriklausomumo ir saugumo garantas, todėl jam sukurti tam tikru gyvenimo momentu skiriamos visos pastangos, o būseną, patiriamą įsikūrus, mėgstama apibūdinti kaip susijusią su tikrumu ir pasitenkinimu įvardijant ją teigiamą rezultatą pabrėžiančia fraze – *ir gyvenu*. Pozityviai vertinamas emocijas atsveria kiek negatyvesni (ar negatyviai vertintini) emocinės raiškos aspektai – nerimas, jautrumas, intravertiškumas,

¹¹³ *arkliaširdis* – ‘kietos širdies, negailestingas’ KTŽ 30

uždarumas, pasyvumas. Šių dviejų – pozityviosios ir negatyviosios emocinės raiškos – aspektų santykis lemia adekvačius kartu vienoje šeimoje ar bendruomenėje būnančių asmenų tarpusavio santykius ir empatijos raišką. KTŽ iliustracinės medžiagos analizė, besiremianti prielaida, kad šis žodynas kaip plataus semantinio spektro kasdieniško kalbėjimo iliustracijų visuma yra pajėgus reprezentuoti KALBANČIOJO, perteikiančio daugybės nuasmenintų individų patirtis ir pasisakymus, galimybių paveikslą, leidžia iš nurodytųjų dominančių sudėliotuose žemaitiško emocinio lauko kontūruose pamatyti ypač ryškias pastangas kurti stabilius tarpusavio santykius. Kuriant tokius santykius stiprus ego gali ir turi prasiveržti iš uždarumo kiauto, o nerimo valdomi nepriklausomumas, intravertiškumas ir pasyvumas leidžia suvokti, kad jautrumas nesibaigia vien ties nuosavo skausmo suvokimo riba. Tai KTŽ kalbančiajam leidžia atkakliai siekti savo sumanymų įgyvendinimo jaučiant kitą asmenį ir kuriant su juo adekvačius santykius, dalijantis džiugesį keliančiais pastebėjimais ir stengiantis neįprastai atrodantį ar besielgiantį artimą asmenį „pažadinti“, perspėti ar aprašinti. Taip pabrėžiamas emocinio stabilumo poreikis ir pačiam individui, ir su juo kartu gyvenantiems ar šalia esantiems asmenims. KTŽ gausu kalbančiojo frazių, kuriose trumpais paaiškinimais ar patarimais bandoma koreguoti kito asmens aktyvumo ar pasyvumo lygmenis. Tokie emocinio lauko parametrų kalboje tyrimo rezultatai paremia šiaurės žemaičių kretingiškių tarmės gyvybingumo (žr. Lubienė, Pakalniškienė 2014) idėją, nes svarbiausi žemaitiško emocinio išskirtinumo bruožai koreliuoja su etninei bendruomenei būtinomis išlikimo ypatybėmis.

Kalboje atsispindinčių žemaitiško emocinio lauko kontūrų aprašas yra tik viena dėlionės pagal Etninės priklausomybės determinuotų psichinių reiškinių tyrime išryškėjusių žemaičiams būdingų psichikos ypatybių suvestinę (Blumas 1997) dalis. Kitos tyrime nurodytos žemaičių grupės tiriamiesiems būdingesnės intelektinės veiklos intensyvumo ir sėkmingumo bei sąveikos su daiktine ir socialine aplinka ypatybių realizacijos kai kuriais aspektais ypač ryškiai atsispindi KTŽ medžiagoje ir leidžia žemaičiams suvokti kai kurių savo pasisakymų ir elgesio modelių prasmę. Bet šių psichinės veiklos realizacijų kalboje aptarimas yra jau kitos publikacijos tema.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Aleksandravičius Juozas 2011: *Kretingos tarmės žodynas*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Daiva Vaišnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė, Čepaitienė Agnė, Geržotaitė Laura 2017: *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Babickienė Zofija 2005: Skolinių išlikimas tradicinėje šiaurės žemaičių kretingiškių tarmėje, – *Baltistica*. VI priedas, 7–16.

Bliumas Remigijus 1997: Aukštaičių ir žemaičių etnine priklausomybe determinuotų psichinių reiškinių savitumai. – *Psichologija* 17, 25–57. Prieiga internete: <http://www.zurnalai.vu.lt/psichologija/article/view/9017/6762>.

Coulson Seana 2001: *Semantic leaps. Frame–Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gage Nathaniel L., Berliner David C. 1994: *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alna litera.

Haspelmath Martin 2000: *Indefinite Pronouns*. Oxford: Oxford University Press.

Helm Bennet W. 2009: Self–love and the structure of personal values. – *Emotions, Ethics, and Authenticity. Consciousness and Emotion Book Series* 6. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 11–32.

Judžentis Artūras 2012: *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Lubienė Jūratė, Pakalniškienė Dalia 2014: Šiaurės žemaičių kretingiškių tarmės gyvybingumas: XXI amžiaus pradžios situacija. – *Baltu filologija* 23(2), 75–86.

[Lüscher Max] *The Lüscher Color Test* 1971: Translated and edited by Ian A. Scott. Based on the Original German Text by Dr. Max Lüscher. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Washington Square Press.

Mikulėnienė Danguolė 2011: Juozo Aleksandravičiaus lituanistinė ir pedagoginė veikla. – *Kretingos tarmės žodynas*, aut. Juozas Aleksandravičius, sud. Danguolė Mikulėnienė, Daiva Vaišnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, VII–XII.

Myers G. David 2008: *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.

Pajėdienė Jūratė 2018: Žemaitiškos tapatybės raiška: dėlionė iš *Kretingos tarmės žodyno* (2011) pavyzdžių. – *Acta Linguistica Lithuanica* 79, 64–104.

Pakalniškienė Dalia, rec., 2018: Daiva Aliūkaitė, Danguolė Mikulėnienė, Agnė Čepaitienė, Laura Geržotaitė. Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 78, 259–263.

Rorschach Hermann 1951 [1921]: *Psychodiagnostics. A Diagnostic Test Based on Perception*. Translation and English edition by Paul Lemkau and Bernard Kronenberg. New York: Distributors for the U.S.A. GRUNE & STRATTON INC. Prieiga internete: <http://www.igorgzetic.com/wp-content/uploads/2011/02/Herman-Rorschach-Psychodiagnostics.pdf>.

Rosinas Albertas 1996: *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Rutkovska Kristina 2017: Namai. Šeima. – *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, aut. Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena. Vilnius: Akademine leidyba, 87–148.

Vaišnienė Daiva 2011: „Kretingos tarmės žodynas“: pagrindiniai medžiagos pateikimo principai. – *Kretingos tarmės žodynas*, aut. Juozas Aleksandravičius, sud. Danguolė Mikulėnienė, Daiva Vaišnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, XX–XXXVI.

Valeckienė Adelė 2006: Įvardis. – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 251–282.

Weigand Edda 2010: *Dialogue – The Mixed Game*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Outline of the Samogitian Emotional Field as Reflected by *Kretinga Dialect Dictionary* (2011)

SUMMARY

The present article is a continuity of the study on the expression of the emotional field of the speakers of the Northern Samogitian Dialect of Kretinga. The selection and analysis of the illustrative material from *Kretinga Dialect Dictionary* (hereinafter – KDD) by Juozas Aleksandravičius based on the dominants of ethnically determined emotions (cf. Bliumas 1997) revealed that the expression and development of positive emotions – strong ego, self-confidence and persistence – which are seen in the entirety of the discourse provided by the KDD more commonly manifest themselves in defensive situations rather than those when the speaker is proud of him/herself. The utterances of the KDD speaker clearly reveal the efforts made in one's environment to develop a persistent person responsible for his/her actions and activities continuously and from the early days. In the view of the KDD speaker, independence is mostly associated with safe existence in one's home. The creation of

one's home is viewed as the guarantee of independence and security; hence, the maximum possible efforts can be made for that matter. Meanwhile, the state of mind which is experienced after the person has settled in his/her home is often described as that related with certainty and satisfaction by using the phrase highlighting the positive result – *and I live*. Positively evaluated emotions are counterbalanced by slightly more negative (or negatively evaluated) aspects of emotional expression – anxiety, sensitivity, introversion, reservedness, passiveness. The proportion between the two aspects – positive and negative emotional expression – determines adequate relationships of individuals co-existing in a single family or community and the expression of empathy. The analysis of the KDD illustrative material based on the assumption that, as an entirety of illustrations of daily speaking of a broad semantic spectrum, the dictionary in question is capable of representing the picture of the possibilities of the *SPEAKER* rendering the experiences and utterances of the multitude of depersonalized individuals, enables us to see very clear efforts of building stable interpersonal relationships within the outline of the Samogitian emotional field assembled out of the given dominants. When building such relationships, a strong ego may break through the shell of reservedness, whereas anxiety-driven independence, introversion and passiveness bring the understanding that sensitivity does not end with the boundary of perception of one's own pain. The above drives the KDD speaker to pursue his/her ambitions with persistence by feeling another person, establishing adequate relationships with him/her and by sharing joyful observations and/or questions and trying to “wake up”, warn or calm down a close person who looks or behaves in an unusual way. This is how the need for emotional stability of the individual and the people who live or are next to him/her is highlighted. The KDD abounds in the speaker's phrases which attempt to correct the levels of activeness–passiveness of another individual by brief clarifications or pieces of advice. The discussed findings of the study dealing with the parameters of the emotional field as reflected in the spoken language support the idea of viability of the Northern Samogitian Dialect of Kretinga (see Lubienė, Pakalniškienė 2014), because the principal traits of the Samogitian emotional distinctiveness correlate with the peculiarities of survival which are vital for the ethnic community.

Įteikta 2019 m. vasario 18 d.

JŪRATĖ PAJĖDIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

jurate.pajediene@lki.lt